

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: СУЧАСНІ ТА ІСТОРИЧНІ КОНТЕКСТИ, КОМПАРАТИВНІ РЕТРОСПЕКЦІЇ

Повсякдення російсько-української війни: усна історія

<https://doi.org/10.15407/uhj2023.02.049>

УДК 94(477.51-22Полуботки):355.48(470:477)«2022»(047.53)

**«...РОСІЯНИ У ДВОРІ СТОЯТЬ, ТАК УМОВЛЯЮ,
ЩОБ У ПОЛОН ЗДАЛИСЬ»: РОЗПОВІДЬ ОЧЕВИДЦЯ
ПРО ОКУПАЦІЮ с. ПОЛУБОТКИ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ
(24 лютого — 2 квітня 2022 р.)**

Інтерв'ю записав і підготував до друку О. Шевчук

Мета — оприлюднення спогадів жителя с. Полуботки (Чернігівський р-н), яке перебувало під контролем російських військ від 24 лютого до початку квітня 2022 р. Респондент мав постійний контакт із загарбниками, зокрема переконував їх здаватися в полон. Для досягнення поставленої мети було використано **метод** інтерв'ювання за спеціально розробленим тематичним питальником. **Наукова новизна** полягає у запровадженні до наукового обігу нових усноісторичних джерел про стратегії виживання та спротив цивільного населення прилеглих до Чернігова сіл, які навесні 2022 р. опинилися під окупацією. **Висновки.** Зібрані свідчення можуть слугувати додатковою джерельною базою у справі фіксації російських злочинів, вагомим джерелом дослідження практик повсякденного життя і стратегій виживання, а також черговим підтвердженням опору загарбникам мешканців населених пунктів Чернігівської обл.

Ключові слова: *війна Росії проти України, окупація, спротив, усна історія, практики виживання, Чернігівщина, с. Полуботки.*

Від початку повномасштабного вторгнення військ РФ в Україну 24 лютого 2022 р. Чернігівщина однією з перших опинилася у зоні бойових дій, а невеликі населені пункти в околицях обласного центру майже відразу потрапили

Цитування: «...росіяни у дворі стоять, так умовляю, щоб у полон здались»: Розповідь очевидця про окупацію с. Полуботки на Чернігівщині (24 лютого — 2 квітня 2022 р.) (інтерв'ю записав і підготував до друку О. Шевчук). *Український історичний журнал*. 2023. № 2 (569). С. 49—59. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.02.049>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2023. № 2 (569)

під окупацію. Подібна трагічна ситуація склалася й у с. Полуботки, що межує з великим мікрорайоном Чернігова — ЗАЗ. У цьому селі мешкають переважно люди старшого віку, оскільки молодь у пошуках роботи активно виїжджає до міста. Жителі гідно витримали 36 днів окупації, під час якої в кожного була своя історія виживання, а отже з'явилося власне бачення війни та (поки що) неусвідомлене розуміння особистої ролі у вигнанні «визволителів».

Варто зазначити: наведене інтерв'ю належить до небагатьох, здійснених у рамках проекту «Гуманітарні аспекти російсько-української війни 2014—2022 рр.: історико-культурні візії та сучасні стратегії виживання», де як респондент, так й інтерв'юер — чоловіки, до того ж однієї вікової категорії, зі схожим життєвим досвідом (приміром щодо здобуття освіти). Звідси — певна внутрішня близькість і довірливе спілкування, максимальна щирість у розмові. Це проявило себе, зокрема, й у вільному вживанні респондентом ненормативної лексики. Однак відвертість, невимушеність комунікації, безперешкодний вияв емоцій «по гарячих слідах» дозволяють відтворити бачення пересічною людиною окупаційного повсякдення в найдрібніших деталях. Водночас не полишає відчуття, що робота інтерв'юера дала можливість респондентові вільно виговоритися, а отже мала для нього й певний терапевтичний ефект.

Наведені свідчення 56-річного чоловіка — безумовний доказ злочинності дій окупаційних військ. Російські солдати в пошуках вогневих позицій для продовження наступу, передусім обстрілу Чернігова з танків, ствольної артилерії, а також задля облаштування захисних споруд, безжалюно нищили сільські хати, огорожі, подвір'я, городи. Все це супроводжувалося грабуванням населення.

Нині, коли війна досягла своїх перших трагічних роковин, неодноразові спроби респондента провести серед окупантів «політінформацію», переконати їх здатися в полон або вийти з України через «зелений коридор» — видаються наївними, як і його наполегливість у роз'ясненні загарбникам, що українці не потребують їхнього «захисту», адже їх ніхто не утискає ані в мовних, ані в релігійних питаннях. Неймовірною виглядає оповідь про «гуманність» окупантів, зокрема бажання декого з них перед відходом із села роздати жителям продукти харчування, що в них залишалися. У нас немає підстав не довіряти цим свідченням. Водночас ми свідомі того, що в міру їхньої подальшої фіксації вони будуть варіюватися у своїх подеколи суперечливих характеристиках агресора¹.

Проте образ окупанта, що наставляє на людину зброю («пулемьот в спіну»), примушує носити на рукаві білу пов'язку, палить хати, чавить усе навкруги танками, бронетранспортерами, вантажівками, ріже стадо свиней тощо — не залишає жодних ілюзій щодо його портрета.

¹ Між іншим, такі дії цілком корелюються з рекомендаціями однієї з методичок для збройних сил РФ, знайденої в Димері після деокупації. Там, зокрема, пропонувалося звертатися до населення з тезою: «Приїхали з гуманітарною місією, привезли продукти, адже ваша влада вас покинула» (див.: Війна. Документи. Свідчення. URL: <http://history.org.ua/uk/post/47122>).

Завершення війни, а відтак зняття табу на певні теми, дозволить значно доповнити картину загального (та персонального) спротиву місцевого населення загарбницьким військам.

Олександр ШЕВЧУК

начальник управління культури та туризму,
Чернігівська міська рада (Чернігів, Україна)
shevchuk118@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6160-2449>

Oleksandr SHEVCHUK

Head of the Department of Culture and Tourism,
Chernihiv City Council (Chernihiv, Ukraine)
shevchuk118@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6160-2449>

* * *

О. Ш.: Скажіть, будь ласка, чи вірили ви, що може початися повномасштабне вторгнення Росії в Україну?

О. С.: Конешно, веріл. Я в шашлики в лесу не веріл. Я веріл в то, шо вой-на будет.

О. Ш.: Як для вас почалося 24 лютого?

О. С.: Ну, 24-го ночью бух-бух услышал. Утром встал, а там брат живьот через дорогу. Пошел я по воду. Воду там беру. І говорю: «Слышал бух-бух?». Брат говорит: «Так, по радио уже передали. Уже і про те, що десь десант висаділся». Ну наши первые сведенья билі. От. Ну вот так вот. Туда позваніл, туда позваніл... Собірался в город до внучкі съездіть. Людям туда позваніл, туда... Уже по городу на заправках очереди. Всьо такое. Ну, дак, короче, шо... Позвоніл, шо в военкамате, говорят — очереди сташенние стоят. Ну от ми так вот і остались тут, нікуда ні-і-і...

О. Ш.: Ви готувалися якось до війни?

О. С.: Ну как, ну, сахар дома є, макароны есть. Ещю жена там, накануне заехали на базу, ну ріса хотелі купіть. Ми на оптовой закупаемся. На «Репкінской» (оптова база у Чернігові, район вул. Любецької — *О. Ш.*). Под'ехали: «Ну, вибачайте, продавец захворів». Ну, захворів, то захворів, завтра-послезавтра приедем. Буквально вот, дня за два, до 24-го, до вторженія. Ну, оце і всьо. Туда ж своїм позваніл — у меня невестка с внучкой. Син у меня за границей, а невестка с внучкой в Слободе Всехсвятской. Каже ж, нічьо ні ета пока... А потом началось вот это: бух-бух-бух... Уже ж і тут у нас летать начало. Там упало — бухнуло, туда звоню — тоже в погребі сядят. А с двадцать восьмова (лютого — *О. Ш.*) на первое (березня — *О. Ш.*) ночью появились у нас ані тут...

О. Ш.: Прямо йшли по вулиці?

О. С.: Я вам всьо раскажу, подробно роскажу. У брата свінья опарасілась, вошкалісь возле, ета. Где-то уже после полуночі, ну слышно, техника тяжолая:

туда-сюда, сюда-туда. Ну, говорю, всьо уже, наверное здесь. А накануне перед етим наш староста, она мне смс-ку, по-моему, прислала: «Потеряшки где-то здесь могут быть». Ну оце ж так матаюца, шо матаюца — непонятно. Отут на повороте шото стоїт і огонькі — курят. Ну я пошол, льог спать. Утром подимаюсь — за вьодра. Света у нас уже не било. Уже бахнуло, по-моему... Света не било, свет отключілі, провода позже оборвало, акумулятор уже я делал подсвещеніе в сарае. Утром вихожу по воду до колодца — стоят, две БМП. Ну я ж вьодра поставіл, і такой же «героем»: «Мужики, із Мурманска есть хто-нібудь?». «Нету нікаво. П*здец вам, — говорит. — Пугін у нас, п*здец вам».

А я ж не відел, ані стоят, бл*дь, достаю смартфон, а інтернет бил ещю, ютуб вклячаю, показивают калони їхніе разбітие, «шашликі» валяються, потом же еті, пленние, плачут, стоят: «Ми нічю не знаєм, ми нічю ні ето...». Ну і стоят, смотрят. Тут третій появился, пулемьот вісіт. Ані на нево: «Іді сюда». Тот стоял, смотрел, смотрел... Потом пулемьот в спіну мне: «Пошли!». Поворачиваем сюда по улїце, я голову как поднял, бл*ха-муха, а їх стоко: слева і справа, по той стороне, і по той, БМП і танкі, і їх там... Ну а етат же, бежит следом, думаю, куда ещю дурака несьот. Догоняет. Там ще Галя стоїт, соседка, очі витарашіла. «Шо, — говорю, — Галя?». «Да он в хату попало». Давай же тоже їх уговаривать: «Собірайтесь, уежжайте. Хоть у вас совесть чистая будет, ви не уйдьоте проігравшими». Ну такое начало. «Ви, — говорит, — смотрелі фільм, там, список Шимблера («Список Шиндлера» — *О. III.*), людей спасал там...». А їм... С кем говоріть там?! Ані там... Ну, короче, подвьол: «Показивай». А ані там с брони поспригивалі, ані там і узкоглазие еті, всякіе. Ну і одін, командір наверное, славянской внешности. Ну я ж опять еті ролікі показиваю. Окружилі, стоят і смотрят. Смотрелі, смотрелі. «Ладно, — говорит. — Іді (на меня)». Я говорю: «Хоть в спіну не стреляй, хоть тут растреляй». Говоріт: «Не бойся». Я ж, ета, води набрал, зашол в хату, на диван сел, бл*дь, меня как давай калатіть всего. Калені трусяться, успокоїцца не могу [...].

Потом двїженіе началось по селу. Я за себя, замкнул хату. В погреб. А погреб в летней кухне. Сел. Сежу. А планшет у меня там лежал. Планшет достал, сежу, судоку іграю (японська головоломка — *О. III.*), ну не могу я якось успокоїцца. Тут слышу — грохот. І за сараем (а у меня тут із погребца душняк за сараем) слышу уже разговоры. А ані отут БМП поставілі за сараем. І слышу уже разговоры: «Завтра уже пешком прідьоцца іті...». Ну я понял, шо горючева уже нету. Тут, слышу, уже по сараям: лязг-лязг... «О, поросята тут...». Сіді — не сіді, а шас уже, думаю, в хаті будуть. Я, короче, вилез. Тут уже БМП стоїт. Я так вишел із сарая. Глежу — їх уже тут куча. «Мужики, — говорю, — не дай Бог еслі сейчас накроет, — говорю, — главное, мне будку собачью..., мне негде жить будет». «Батя, ми шас виедем». І вот ета, стоїм тут, і розговариваем.

«Мужики, — говорю, — чьо ви, — говорю, — наделалі, бл*дь? Ви, — говорю, — знаєте, скоко х*йні натворілі?». Ані стоят, вот ета, молодие хлопци: «Да ми на ученіях, ми нічю ні ета, да ано нам нах*р не надо, ета война...». Стоїм, нормально розговариваем. Одін: «У вас же інтернета нету? Ми, — го-

воріт, — с родними уже полтара місяця не связивались». «Ну, — говорю, — стационарний уже всьо, попробуй, еслі етот есть, вай-фай, роздам». На свой поймал. Ані, правда, смартфони подаставалі свої. Подаставалі ані смартфони, раз-раз. Я їм пароль. «Сігнал слабій уже, — говорю, — там чи по череді, чи...». Ну і давай там: одін пішет, віжу, зельоний вацап, одін там голосовое, «целую, обнімаю». Говорю: «Невеста, жена?». «Жена». Говорю: «І діті есть?». «Есть». Говорю: «А кой ти здесь забил?». «Да ми, да ми...». Ну і так же ж стоїм. Одін такой малой бегаєт, с беноклем. Бенокль ещю с Отчественной войны, будєм говоріть. «Подарі, — говорю, — бенокль, одін х*р он тебе скоро не нужен будет, — говорю». «Ага, он, у нас і так одін на всех».

І я тут давай с ніх стебацца. А ані грязнющіє, в саляре, сапогі резінавіє, мороз... Я говорю: «Йолкі, вашу армію, палкі! Ета вас екіпіруют так?! Ви, — говорю, — Шойгу віделі, какой дом, хороми?». «Ага, — говорят, — там не только у Шойгу». Ну ані стоят тут, нормально разговарівають, нічьо тут, ні бесчінствовалі тут, нічьо... Стоїм вот так вот, разговаріваем. Ещю, знаєте, у меня тут подозрєніє такое, ещю п*зди їм не далі по дороге хорошей, дак ані такіє вроді і ета (спокійні — *О. Ш.*)...

Ну і, ета, там слышу, вродє запах здоби... Я говорю: «Шо, ви хлеб печоте?». «Ета, — говоріт, — сухпай дают». «А я, — говорю, — чєтєре дня уже не ср*л по-человеческі». Ну так же, в шутку ета... Стоїм, каліткі распахнутіє. Два сухпая достал тот, на фундамент (поклав — *О. Ш.*): «На, — говоріт, — батя, пое-си». «Да, — говорю, — я пошутіл, ета». «Да, — говоріт, — бері, прігодіцца».

О. Ш.: Так сухпай залишився?

О. С.: А я съел его. Коробкі повикідал, двацать перваго года випуска. Да я ж, как вам сказать, мангал у меня ж тута, газ у нас пропав, свет етат... чайнік кіпятіл, дак ано ж на распал пошло. Да їх тут било по всему селу, коробок, ета-во го*на. Викінул. Нічьо, шо там говорят «просрочка-непросрочка». Может где-то там кому-то і попалось. Я еті два сухпая ростянул на пять дней, еслі чесно говоря, как говоріцца, для поддержки штанов. Нічьо там такая ні ета, всьо там нормальная там піща била.

Ну і, ета ж, стоїм. Тут мені звонок із города. Товаріщ звоніт: «Шо там, ета...?». «Та, — говорю, — так і так, рускіє во дворе стоят, так уговаріваю, шоб в плен здались». І ані ж такіє стоят. Поговорілі. Тут постоялі. Я говорю: «А ви откуда вопще?». «Ми, — говоріт, — с Сібірі, Алтай». А я говорю: «Я в Казахстане жил, роділся в Казахстане. Двєсте кілометров». Расказал, по грібі, по ягоди езділ, насельонний пункт там назвал. Одін говоріт: «Да я рядом там живу». Разговаріваем, нічьо.

А, тож за форму, за одєжду, говорю: «Чьо ви такіє замазури? Наших віделі?», — говорю. «Віделі». Понімаєте, с таким, етім, вродє, с удівленієм. «Ви наших, — говорю, — бойцов віделі? Шо, — говорю, — у вас за такая армія? Сколько, — говорю, — етому БМП?». «Да он старше меня». «Да ему, — говорю, — навернає, стоко, скоко і мне уже». Ну, а ети ж там, за сараєм поставілі, а еті здесь. «Ви, — говорю, — хлопци, наробілі, говорю, х*йні. Ви понімаєте,

вас здесь сожгут всех, просто сожгут всех. Джавелінами, — говорю, — сожгут всех, байрактарамі». Ну, а ані стоять вот так вот...

Ну і ані шота между собой уже, бац, еті заводяцца, виехали. «А где, — говоріт, — можна стать, где хати брошение?». «Да я, — говорю, — хр*н ево, там вон у нас...». «Нет, — говоріт, — нам возле дороги. Вот ета, — говоріт, — домік». Я говорю: «Ребята, не трогайте етат дом, там трое деток маленьких». Ну хр*н там, всьо равно заехали, поламали всьо там, гараж видолбали, БМП загнали. Короче везде, где такіе лазейкі, везде понаставлялі, у меня вот хата, куда не гляну — везде ані. Вот сад заброшений, туда загнали, там бліндажей, окопов, па дворам кругом, везде. Вот домік, на Покрову соседку похоронілі, пенсіонерка била, 9 марта згорев утром, зайнявся. Там ані топілі-кочегарілі, хр*н ево знает.

Вот потом же ж еті виехали, как газонув, развернувся, я потом три дня закопував огород. Ну да, ано ж гусеніци. Хоть би ворота відкрилі культурно. А там же огороди, по воротам, по забору, по всему — сетка, проволка, всьо ж... Ну еті виехали, те по огороду, ета, медпункт, сарай, между сталі, там сталі, туда, до соседкі, вот соседскій двор на повороті, вот напротів, всьо позатикалі, на огороде сразу танк поставілі отут, в сад загнали. Танк уехал, БМП загнали.

О. Ш.: Вони стріляли звідси?

О. С.: Значіт, я вам не скажу, шо ані іменно с етаї технікі стрелялі. Я вам расскажу потом, як ані стрелялі. Ну і в цей же ж день, тут медпункт есть, давай ані под медпунктам кучковацца. Ну а я ж на скамейку стал через забор. Ані ж подошли, так же разговаріваем. Подходіт одін. Ну, радіст, відно, наушнікі, кабель вісіт. «У вас, — говоріт, — прійомніка нету старенькова?». «Я, — говорю, — слишиш, а шо у тебя, ета, у вас радіостанция на гражданскіе частоти не виходіт?». Заулибался так, говоріт: «Да нічьо такова нету». Ну стоім, разговаріваем.

Он стоіт, говоріт: «Вот ми проехали сколько, везде смотрім, у вас обьявления на рускам языке вісять». Я говорю: «А шо ти хотів, на кітайском прочитать. Тебе ж, — говорю, — сказали, наверное, шо тут фашисти, нацисти, да? Ну смотрі, чи ти на мне, може, свастіку відел, чи где-та по дороге відел? Ну дак, — говорю, — какова х*ра ви тут забилі?». Ну стоять вот так вот: «У нас тут, — говорю, — допустім, в Чернігове каво токо нет: українцев, рускіх, азербайжанци, армяне, євреї, казахі». А, он говоріт: «Казахі есть?». «Єсть, — говорю, — я сам із Казахстана родом». А відно ета алтаец, не бурят. «Ти ж, — говорю, — не казах?». Говоріт: «Нет». «У нас, — говорю, — нащют языка нікада нікакіх проблем не било. Ви, — говорю, — там скабеевих наслушалісь? У нас, — говорю, — государственный язык українскій. У вас, — говорю, — какой государственный?». Говоріт: «Рускій». «А в Дагестане, — говорю, — на каком говорят? А в Чечне на каком говорят? Шо там, — говорю, — когото претесняли, заставілі на рускам разговарівать?». Ну я вот так ему ето. Стоят вот так, рти пораззявляя, бл*дь. «У нас, — говорю, — да, делопроизводство всьо на украинском. Но еслі тебе где-то надо, пошол ти какіе-то документи оформлять... Всегда сделают, оформят, нащют етава нікто, — говорю, — нікогда нікакіх претензій не било».

І розказиваю: «Ви, — говорю, — думайте, здавайтесь, техніку здавайте. Вам же ж, — говорю, — щас ета, зельоніе корідори, говорю, і в Європу...». Ані і за ета знають, ані всьо знають, понімаєте. Ну оце ж так і розговаріваєм. [...] «Ну а я ж с етім, — говорю, — мужики, ну ніхто ж кровопролітія лішнього не хочет, от. У вас же тоже, — говорю, — дома папи, мами, жони, діті». Адін такий стоїт: «Ну мами у нас уже не у всех». «Ну, — говорю, — ізвіні, я соболезную, все там будем, тока ж, — говорю, — хотелось би попожже». [...] Потом опять же тут ввечері: «А шо, — говорю, — в какіх случаях здайтесь?». «Ну, — говоріт, — ілі потеря связи, ілі гібель командіра». Ну, короче, на том все закончілось. Оце ж первий день.

Назавтра опять я утром встал, соседка у нас тут в город к детям не схотела ехать, дак продукты ей насілі, води, да ета, ну і лекарство щоб випіла, у нейо там, ета, гемоглабін поніжений, як таблетку не вип'єт, дак... Ну пошол же утром, щоб же в туалет, таблетку випіла. Ну ані тут в ожидалке: «Куда?». «Да, — говорю, — так і так...». А ані мне опять автомат в спіну і следом. Ну зашлі, я ж зашол: «Борісовна, так, таблетку випілі?». «Випіла». Говорю: «Нічьо не надо?». «Да нічьо не надо».

Ну, вишел, а ані опять кучкуюца отут на остановке. Вот, под медпунктом, на крыльце. Ну, забор виваленый, я опять же подхажу, опять же ж давай, ну таке — общие теми, ніачьом, про свіней да про гусей, как говоріцца. Ну і я ж опять говорю: «Здавайтесь. Деньгі дають, і корідор, і всьо». Адін тоже такий стоїт, автомат же ж вісіт: «Нам в четирнадцатом под Луганском тоже корідор обещалі і не випустілі, обстрелялі». А я такий стою: «Так вас же не било там». Он такий стоїт, говоріт: «Слиш, мужик, іді отсюда, і больше сюда не подходи». «Всьо, — говорю, — понял»: вернулся і пошол. І больше я до етіх... Но еті, відно, съехали. Тут говорят, шо четире ротации било.

Відно, съехали, наверное другие приехали. Я собі так міркую, шо еті і телефон би забрали у меня. Так себе думаю. Потому шо отут в хату заселілісь тут тода другие, дак отак утром: тук-тук в каітку, стукает хто-то. Говорю: «Заходи, не заперто». Заходит — ну дітя. «Здравствуйте». «Здравствуйте». «А у вас телефона нет прастова, кнопачнава? Я купіл би ево у вас — з домом связацца». Говорю: «Нету, всьо уже позабіралі нахр*н».

І потом же ж пошло вот ето — езда туда-сюда. Танкі пощиталі, на телефон хлопцам, і потом телефон опять спрячу. Ну я так думаю, тут прослушкі у ніх не било, ані б вичеслілі [...]. І потом в одін день опять шото двіженіе по уліце, «урали» тентованіе: туда-сюда. Вихожу. Уже отут (показує рукою — *О. Ш.*) «урал» у меня стоїт, тоже — задом сюда, передом — сюда. Ані уже тут сідят, скамейку тут поставілі, двоє, мангал, уже развелі огонь, сухпаї еті греют. Сідят, едят. Я говорю: «Пацани, — говорю, — я, у меня, — говорю, — мать тут, хожу тут ето...». «Ходіте, нам нічьо, повязку тока белую оденьте». Так он там косинка белая вісела, я оторвал кусок, он мне сам привязал.

Ну вишел і тоже ж так — розговаріваєм. Он сідіт, ну діті, бл*дь, я знаю, 18—20 лет. Я опять тоже: «Откуда?». «С Алтая». «Ну я, — говорю, — у меня однокласніца в Горноалтайске там». «Дак я с Горноалтайска», — говоріт. «Ну, — го-

ворю, — дак, може, слішав там, клуб, — говорю, — собаками хаскі зазімаюца?». «А, слішав, — говоріт. — Дак там імі все зазімаюца». Ну ето так стоїм, разговаріваем. Он сідіт, і так: «А чьо ви не бежите с етай України?» — на меня. Я говорю: «Слішиш, я не поняв, а чьо я должен бежать со своево дома? Ти знаєш, пока ти сюда не пріехал, я жил — не тужил. Тоже сказали, шо фашисти?» — говорю. Говоріт: «Да». «Хто, — говорю, — замполіт? Єсть замполіти?». «Єсть». «А занятія гдє, — говорю, — в ленкомнате?». «Да, в ленкомнате». «Так, — говорю, — і осталась, как в Союзе?». Говоріт: «Да». «Так і називаецца?». «Так і називаецца: ленкомната, і замполіти єсть». Ну отак от... [...]. Вот ответ.

Пошол я. В хату зашол, смотрю: тут уже мінамьот тащют по уліце на телеге, тут поставілі мінамьот, дє щас хлопци (показує рукою — *О. Ш.*), там дальше поставілі мінамьот. А машин же етіх опята же: отут мне забор, он, развалілі на углу, дє машина стаїт, тут от загналі опята, как танкісти как-то съехали, машини появілісь, пехота [...]. Вот ето ж двіженіє. І потом тут как-то мінутой раскат бабахнет. Навернає, наши пульнулі. Медпункт, ото побітіє стени, отут, відно, оно гдє-то прілетело. Я ж вискачіл на уліцу, думаю, тікать кудись надо ж. Ані тут все как спохватіліся, одін в кузаве, два со своїмі сухпаямі, еті тарелкі, всьо гуртом в кузов — туда, он їм в руці подають, позатягівал в кузов, ехат... А тут, понімаєте как, тут горіт. Єхат — тут, оттуда машина навстречу. Ані нос в ето... Тут всьо как ето... Ані, навернає, подумалі, шо обстрел. Короче, отаке... І вот ето в теченії, я знаю, ну, навернає, мінут двацать. Рассосалісь все, німа нікаво. Вот больше машин уже тут не било.

Опята еті все позганялі, все еті БМП, танк ішов, і короче, опята позатикалі еті все дири, і потом от так от, і «урал», і «камаз» тентований, «маз» бил. Возле ожидалки вечерам станут, гдє ані там жилі — хр*н їх знаєт. Тут штаб. Короче, отаке... Ми тут не висовивалісь. Як ані тут єдут, — в окно, почитаю, хлопцам одзвонюсь. Вийду, квадрокоптер наш подзавіснет — вісіт. Ані ото увідять — пттррррр — стреляют. Там вісел. Ну і вот ета ж так ходілі.

Тут же ж 9 марта утром в шестом часу утра хата ж ета занялась. Тушилі-тушилі ані... Адін с колодца воду ведром тягаєт, другой поліваєт. Полівал-полівал... Потом ведро нах*р кінул отуда в огонь, в сторону. Адін каструлі там прутом тягал — тоже кінул. Потом куртки порастьогівалі, греюца стоят. Я усцик*лся. Ну потом же огонь пошол, сюда пошол. Правда, потушилі.

Ну а потом же ж дньом по двору лажу. Адін баєц лазіт. Говорю: «Шо там случілась у вас?». «Да вот вчера обстрел бил, наверное осколак залетел, да в матрасе, наверное, ночью тлел. Под утро загорелся». Думаю: п*зді, нах*р, наверное топілі хорошо. Горєть начало-то сверху. Короче, хати нема. Потом началі, вот ета ж, завалілі кірпіч. І тягают. Бліндажи делалі.

О. Ш.: А навіщо вони робили бліндажі? Вони думали, що буде наступ?

О. С.: Ані тут конкретно поокопівалісь. Тут прігналі, ета, їхній на кразавкій платформі екскаватар. Ані копалі тут, механізіровано копалі. Тут такое понакопівалі, щоб ви віделі — у людей уже багато хто позакапівал. Брьовен понавозілі, у каво гдє шо там, ета, ані тут конкретно закрєплялісь.

О. Ш.: А на Чернігів вони ходили? До ЗАУ?

О. С.: А хто знає, куди ані... Я вот в окно віжу: тудасюда. Откуда я могу знать, куди ані езділі? Ані вот так раз — направо. Ну там куда виежжать, тудасюда до хутора? Там же і в Халявіне стоялі, і в Толстолесе стоялі, і в хуторі, і Бог ево знає... Третьєва числа (березня — *О. Ш.*) бойца привезлі ані нашева, убітава, відно терабаронщик. Так же ж з братам пятава числа (березня — *О. Ш.*) ми ево закапивалі. Он пралежал там, так: «заберіте, закопайте». Ну, пошлі. Так там водонапорная башня, так там закопалі.

О. Ш.: У бійця документів не було?

О. С.: Ніцьо. Ніцьо не било. Тут потом уже ж, я же сообщіл, і потом уже ж тут поліція била, і СБУ... Так ми тут і показанія, і приехала бригада, і ексу-мація, викапивалі человека. Кто, шо, короче... Командір потом пріежжал. Ну я словесно опісал. Ну ані предполагалі, хто у нас, говоріт, троє тут пошлі, двоїх ранілі, адін не вернувся, снайпер. Ну так словесно опісал. Я говорю, ну еслі єсть фотографія, говорю, покажите, я так опознаю. Ну хоть он і мьортвим — я опознаю. Ну ніхто ніцьо, ні ета. Ну, короче говоря, шо ево опознали. Ну вот, такое...

О. Ш.: А звідки ви дізнавалися інформацію про те, що відбувається?

О. С.: Ми телефони с радіоприйомниками слухалі. [...] Ми тут не оторване билі, марафон же етат слухал всю дорогу. [...] Да, слухалі ж, как, шо... Ну інтернета, ну бивает, так проскочет, а відна ж, вишкі где-та побілі, наверное. Кієвстаровскій проскаківал іногда, лайфовскій потух, дак ево у нас і щас нету. Кієвстар проскаківал, ну етат тоже ж, позавісало там всьо. Радіо слухалі.

О. Ш.: Вони роздавали якусь гуманітарку?

О. С.: Ну, как понять «гуманітарку»... Гуманітарка — ета понятіє таке... Ета ж окупанти — яку гуманітарку?! [...] Где-то, може, з середіні окупації людям давалі муку, крупи, консерви давалі. А потом, уже будем говоріть, бліже тудасюда, ну ми ж не зналі, когда ані уйдут, тоже ж так. Я ж, ото, вийду спічек попросіть і: «Как там, шо там, переговоры ведьоцца там, не ведьоцца?». «Та ми ніцьо не знаєм, ми ні ета...». «Ну, дай спічек». Адін дал спічек. Потом ввечері слишу: тук-тук-тук. Вихожу: «Я вам там пріньос». Вишлі сюдасюда, там за каліткой коробка: «Там я, — говоріт, — я вам спічек положил, зажигалок, трі буханкі хлеба, консерви, тушонка, паштети, маленькіє такіє, масло слівочное в полосках такое. Возьміте». Кажу: «Зараз матері піду отнесу». «Так я отнесу і тудасюда», — говоріт. «Спасібо», — говорю. Забрал. Назавтра опять пріходіт, ещю пріносіт. «Возьміте», — говоріт. Я говорю: «Боец, ти откуда?». Говоріт: «Я із Пітера [...], да у нас всякіх». Потом... А, потом понаходілі где-то коляскі дєцкіє, понагружалі. Он мне отдал ета с коляской. Говорю: «Занесіте, он, пенсіонерке». Он говоріт: «Всем разнесьом». Пошлі тудасюда до соседкі. Ну нагужено ж там, в коробках. А последній день марта тоже ж, ото, опять стучіт. Мешок мукі пріташіл. Ну тут прямо под ета. «Заберіте, — говоріт, — муку». «Да, — говорю, — ти меня закорміш. Спасібо, — говорю, — конешно, хай будет». Ввечері опять стучіт он і ещю двое. Я опять открываю: «Ізвініте, у вас спіртнова нету?». «Да ти знаєш, — говорю, —

я, — говорю, — не пью, я б і сам би випіл». [...] Да. «Проста, — говорю, — у нас тут, ета, супермаркет на повороті. Ми всегда, еслі надо, поехали. Ну тут другая ситуація, ну, говорю, нету у меня просто». Муку ету заташіл.

Брат говоріт: «Ти, наведено, какую-то страшную тайну знаєш, як Плахіш (Мальчиш-Плохіш, негативний персонаж казки А. Гайдара — *О. Ш.*), шо ані тебе всьо носят і носят». «Слиш, — говорю, — тут одно із двох: ілі на убой откармливають, ілі свалівать будут». І ані ж опять с етай, с коляской етай, потянулі. А у ніх тут етат, відна, склад бил, с торца, і опять по дворам повезлі. І вот ета, 1 апреля утром, в шестом часу: у-у-у-у-у — загудело. Я по окнам: ані с фонаріками бегают тут. І пошілі. Пошілі, пошілі, пошілі, пошілі...

О. Ш.: На Товстоліс?

О. С.: Ну да, ну я не могу сказать, куда, у нас тут одна дорога. Куда ані там — в Халявін, с Халявіна в Толстолес, наведено. Потом дньом уже наши прішлі, обнімаемся. [...] Іванич говоріт: «У вас же ані не стрельнулі, а с Халявіна виехали, башню повернулі і сюда в нашу сторону: бабах. У нас, вроде, — говоріт, — нічьо, а по Чернігову, вроде, полетело». Ну і оце ж, оце ж таке...

Ну, конешно, прігнали трактор с Товстолеса с пріцепом. Єхалі полный трактор: узли, клункі, коробкі. А тут фермер за селом, свінарнік... [...] Да, там «кітаец», тракторец с пріцепчіком — тоже забралі. Хати, каторіє люди побрасалі, хати те почістілі. [...] Ну а где люди жилі, нікаво аніні... Грех жаловацца, людей вапще нікаво не трогалі.

О. Ш.: Собак не пристрілювали?

О. С.: Вот я такого не чув. Свіней, конешно, на свінарніке там ані перетлумілі. Ані тут жралі. Потом пошілі ми смотреть по дворам, де стоялі, — так і голови, і хребти, і шкури [...]. І хлопци ж, тероборона, наши ж, сталі на свінарніке, так, говорят, убітих стока ж било... Закапивалі. Ну, наведено, потешалісь, проста растрелівалі [...]. Так шо за щьот того свінарніка так ані і наших не тронулі, будем гаваріть [...].

Ну а так шо, і там же люди с німі політінформацію проводілі. Я ж, от, допустім, как вам сказать, так от шо відел, а я ж, допустім, і не знал, сколько їх здесь, связь пропала, я ні позвоніть нікому... Я віжу, шо оттуда ані єдут, оттуда вроде как виежают, там же ж стоялі, і туда залеталі. Там, віжу, сварка — варілі, ремонтіровалісь наведено. Там сварка работала по вечерам. Варілі. Ну ето ж так, шо я віжу. А куда ж, ми ж не хаділі...

О. Ш.: То якого числа вони вийшли з села?

О. С.: 1 апреля.

*Записано 10 липня 2022 р. у с. Полуботки
Чернігівського р-ну Чернігівської обл.
Респондент 1966 р. нар.*

Шифр експедиції: Е5/Чернігів-2022 (09.07.2022 — 10.07.2022).

Записав і підготував до друку О. Шевчук

Надійшла / Received 29.03.2023

“...RUSSIANS IN THE YARD ARE STANDING, I AM PERSUADING THEM TO SURRENDER THEMSELVES TO CAPTIVITY”:
THE STORY OF AN EYEWITNESS ABOUT THE OCCUPATION
OF POLUBOTKY VILLAGE, CHERNIHIV REGION
(February 24 — April 2, 2022)

The purpose of the publication is to introduce to the public the testimony of Polubotky village resident. He survived the occupation of the village during the offensive of the Russian occupation troops (February 24 — April 2, 2022). He had constant contact with representatives of the occupation army, and persuaded them to surrender. To achieve the goal, the interview **method** was used. It was based on a specially developed thematic questionnaire, which includes more than 100 questions. By using it, the researcher could obtain the necessary information by interviewing the respondent. The scientific novelty consists in introduction to the public of new oral history sources on the survival strategies of civilian population of the villages adjacent to Chernihiv that were occupied in spring of 2022. Conclusions. The collected testimony can be considered an additional source in the matter of recording the Russo-Ukrainian war as well as a significant source of everyday life practices and survival strategies research.

Keywords: *Russia's war against Ukraine, occupation, resistance, oral history, survival practices, Chernihivshchyna, Polubotky village.*